

5-Oktyabr, 2026-yil

**DUDUQLANUVCHI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN
KORREKSION ISHLAR MEXANIZMI: ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH**

Turoeva Ziyoda Maxmudovna

14-Umum ta'lim maktabida

Logoped-oqituvchi

Nizamova Muyassarxon Nuritdinovna

Senior Lecturer of Namangan State University,

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences.

Email: muyassar429@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlarning mazmuni, tashkiliy mexanizmlari va ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish masalalari tahlil etiladi. Duduqlanish faqatgina nutqning ravonligi buzilishi sifatida emas, balki bolaning kommunikativ faolligi, o'ziga bo'lgan ishonchi, emotsional holati va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir etuvchi murakkab psixologik-pedagogik hodisa sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda individual yondashuv, kommunikativ yo'naltirilgan ta'lim, ijobiy pedagogik muhit, multimodal yondashuv, mikro-maqсадlar texnologiyasi va ota-ona-pedagog hamkorligi korreksion jarayonning muhim tarkibiy qismlari sifatida asoslanadi. Muallif tomonidan taklif etilayotgan “RAVON NUTQ” modeli duduqlanuvchi bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishni diagnostika, individual rejalashtirish, korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash, kommunikativ integratsiya va monitoring jarayonlari bilan uzviy bog'lashga yo'naltirilgan. Maqolada mazkur modelning pedagogik imkoniyatlari hamda amaliyotga tatbiq etish shartlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *duduqlanish, korreksion pedagogika, logopediya, maktabgacha ta'lim, nutq ravonligi, kommunikativ kompetensiya, pedagogik texnologiya, individual yondashuv, multimodal yondashuv, monitoring, “RAVON NUTQ” modeli.*

Abstract: *The article analyzes the content and mechanisms of corrective and pedagogical work with preschool children who stutter and considers ways of improving this process through modern pedagogical technologies. Stuttering is considered not only as a disorder of speech fluency, but also as a complex psychological and pedagogical phenomenon affecting children's communication activity, emotional state, self-confidence and social interaction. The study substantiates the importance of an individualized approach, communicative-oriented education, a positive pedagogical environment, multimodal learning, micro-goal technology and cooperation between parents and pedagogues. The proposed “RAVON NUTQ” model integrates diagnostic assessment, individualized planning,*

corrective-pedagogical support, communicative integration and monitoring into a unified system.

Keywords: *stuttering, corrective pedagogy, speech therapy, preschool education, speech fluency, communication competence, pedagogical technology, individualized approach, multimodal approach, monitoring.*

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola o‘z fikrini mustaqil ifodalash, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish, savol berish, javob qaytarish hamda turli kommunikativ vaziyatlarda o‘z nutqidan foydalanish ko‘nikmalarini faol egallaydi. Shu sababli nutq ravonligining buzilishi bolaning nafaqat kommunikativ faoliyatiga, balki uning umumiy rivojlanishiga ham ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Duduqlanish nutq jarayonining murakkab buzilishlaridan biri bo‘lib, unda tovush, bo‘g‘in yoki so‘zlarning takrorlanishi, nutq oqimida to‘xtalishlar, cho‘zilishlar va nutqiy zo‘riqlashlar kuzatilishi mumkin. Biroq mazkur hodisani faqat fiziologik yoki artikulyatsion muammo sifatida baholash yetarli emas. Duduqlanuvchi bolaning nutqiy xatti-harakati uning emotsional holati, atrof-muhit bilan munosabati va muloqot jarayonidagi psixologik qulayligi bilan ham bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan korreksion ishlarning asosiy maqsadi faqat “ravon gapirishga o‘rgatish” bilan chegaralanmasligi lozim. Asosiy e’tibor bolaning o‘z fikrini erkin ifodalashga intilishi, muloqotdan qochmasligi, kommunikativ vaziyatlarda o‘zini xavfsiz his qilishi va mavjud nutqiy imkoniyatlaridan samarali foydalanishini ta’minlashga qaratilishi zarur.

Muammoning ilmiy-nazariy tahlili

Duduqlanish muammosi logopediya, maxsus pedagogika, psixologiya va tibbiyot fanlarining kesishgan nuqtasida o‘rganiladigan murakkab hodisadir. Ilmiy adabiyotlarda uning kelib chiqishi va namoyon bo‘lish mexanizmlariga turlicha yondashuvlar mavjud. Mazkur holat duduqlanish bilan ishlashda yagona universal usuldan ko‘ra individual korreksion yondashuvning muhimligini ko‘rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning shakllanish jarayoni hali davom etayotganligi sababli duduqlanishning namoyon bo‘lish xususiyatlari ham o‘zgaruvchan bo‘lishi mumkin. Bola ayrim vaziyatlarda nisbatan ravon gapirishi, boshqa vaziyatlarda esa nutqiy qiyinchiliklarni kuchliroq namoyon qilishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli korreksion-pedagogik jarayon bolaning faqat individual nutqiy holatini emas, balki uning qaysi vaziyatlarda, qanday sharoitlarda va qanday kommunikativ yuklama ostida qiynalayotganini ham hisobga olishi kerak.

Pedagogik nuqtayi nazardan eng muhim masalalardan biri — bolaning nutqidagi kamchilikni doimiy ravishda ta’kidlab borishning oldini olishdir. Bolaga “tezroq gapir”,

“to‘g‘ri gapir”, “qaytadan ayt” kabi bosim beruvchi ko‘rsatmalar berish ayrim vaziyatlarda uning kommunikativ zo‘riqishini kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun pedagogning nutqiy xulqi ham korreksion jarayonning muhim komponenti sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi

Tadqiqotning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlarning samarali mexanizmini ilmiy-metodik jihatdan asoslash hamda uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish modelini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- duduqlanishning korreksion-pedagogik xususiyatlarini tahlil qilish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy va kommunikativ qiyinchiliklarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash;
- korreksion ishlarning asosiy tarkibiy komponentlarini belgilash;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalarning korreksion jarayondagi imkoniyatlarini aniqlash;
- individual yondashuvga asoslangan “ravon nutq” modelini taklif etish;
- korreksion jarayon samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, modellash va pedagogik diagnostika kabi metodlardan foydalanish nazarda tutiladi.

Korreksion-pedagogik yondashuvning metodologik asosini individualizatsiya, izchillik, kommunikativ yo‘naltirilganlik, ijobiy mustahkamlash, hamkorlik va rivojlantiruvchi ta’lim tamoyillari tashkil etadi.

Muhim jihat shundaki, pedagogik korreksiya logopedik va boshqa mutaxassislarning professional faoliyatini almashtirmaydi. Aksincha, pedagog, logoped, psixolog va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik yagona korreksion makonni shakllantirishga xizmat qiladi.

Duduqlanuvchi bolalar bilan korreksion ishlarning pedagogik mexanizmi

Korreksion ishlarni samarali tashkil etish uchun uni alohida mashqlar yig‘indisi sifatida emas, balki o‘zaro bog‘langan pedagogik komponentlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Mazkur mexanizmning birinchi komponenti — **diagnostik-analitik komponent**. Unda bolaning nutqiy holati, kommunikativ faolligi, tengdoshlari bilan munosabati, emotsional reaksiyalari va turli vaziyatlarda nutqdan foydalanish xususiyatlari o‘rganiladi.

Ikkinchi komponent — **individual rejalashtirish**. Har bir bolaning duduqlanish darajasi, nutqiy imkoniyatlari va psixologik xususiyatlari turlicha bo‘lishi sababli bir xil korreksion talabni barcha bolalarga qo‘llash metodik jihatdan to‘g‘ri emas.

Uchinchi komponent — **korreksion-pedagogik qo‘llab-quvvatlash**. Bu jarayonda nutqning ravonligi bilan bir qatorda bolaning kommunikativ faolligini saqlash, o‘z fikrini bildirishga bo‘lgan ehtiyojini rag‘batlantirish va nutqiy vaziyatlarda psixologik xavfsizlikni ta’minlash muhimdir.

To‘rtinchi komponent — **kommunikativ integratsiya**. Korreksion jarayonda shakllangan ko‘nikmalar faqat maxsus tashkil etilgan sharoitda emas, balki kundalik muloqot, tengdoshlar bilan munosabat va ta’limiy faoliyat jarayonida namoyon bo‘lishi zarur.

Beshinchi komponent — **monitoring va tahlil**. Bola rivojlanishidagi o‘zgarishlarni muntazam kuzatish korreksion yondashuvni qayta ko‘rib chiqish va individual strategiyani takomillashtirish imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning korreksion jarayondagi imkoniyatlari

Duduqlanuvchi bolalar bilan ishlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati ularning ta’lim jarayonini bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish imkoniyati bilan belgilanadi.

Individual ta’lim texnologiyasi bolaning nutqiy imkoniyatlari, rivojlanish sur’ati va kommunikativ ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi. Bunda bolaning boshqa bolalar bilan taqqoslanishi emas, balki uning o‘zidagi ijobiy dinamikani aniqlash asosiy mezon sifatida olinadi.

Multimodal yondashuv esa axborotni faqat og‘zaki nutq orqali emas, balki vizual, harakatli va amaliy vositalar orqali qabul qilish imkonini beradi. Bu yondashuv nutqiy yuklamani bir xil shaklda berib qo‘ymasdan, kommunikativ faoliyatni turli kanallar orqali qo‘llab-quvvatlash imkonini yaratadi.

Mikro-maqsadlar texnologiyasi korreksion jarayonda katta natijani kichik va kuzatiladigan o‘zgarishlarga ajratishni nazarda tutadi. Masalan, umumiy “ravon gapirish” maqsadi o‘rniga bolaning muloqotga kirishishi, savolga javob berishi, fikrini mustaqil yakunlashi kabi alohida ko‘rsatkichlar kuzatiladi.

Ijobiy pedagogik mustahkamlash bolaning mavjud muvaffaqiyatlarini e’tirof etishga asoslanadi. Bunda asosiy e’tibor nutqiy xatoning o‘ziga emas, bolaning kommunikativ faolligi va harakatiga qaratiladi.

“Ravon nutq” korreksion-pedagogik modeli

Tadqiqot doirasida duduqlanuvchi bolalar bilan ishlashni tizimlashtirish maqsadida “ravon nutq” modeli taklif etiladi.

Modelning nomi quyidagi mazmuniy yo‘nalishlarni ifodalaydi:

R-ritm va ravonlikni kuzatish;

A-artikulyatsion va nutqiy tayyorgarlikni hisobga olish;

V-vaziyatli kommunikatsiyani rivojlantirish;

O-ovoz, nafas va nutqiyfaoliyat uyg‘unligini qo‘llab-quvvatlash;

N -natijalarni ijobiy mustahkamlash.

“Ravon nutq” modeli doirasida esa barcha komponentlar bolaning nutqiy ko‘nikmalarini kundalik kommunikativ faoliyatga transfer qilish g‘oyasi bilan birlashtiriladi.

Mazkur modelning asosiy yangiligi korreksion jarayonni faqat nutq texnikasiga yo‘naltirmasdan, uni bolaning kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishi bilan bir butun tizim sifatida qarashdan iborat.

Korreksion-pedagogik ishlarning asosiy tamoyillari

Duduqlanuvchi bolalar bilan ishlashda quyidagi tamoyillarni ustuvor deb hisoblash mumkin.

Birinchi tamoyil - individualizatsiya. Har bir bolaning nutqiy va psixologik holati alohida baholanadi.

Ikkinchi tamoyil - kommunikativ yo‘naltirilganlik. Nutqning ravonligi bolaning real muloqot ehtiyojlari bilan bog‘liq holda baholanadi.

Uchinchi tamoyil - psixologik xavfsizlik. Bola nutqiy qiyinchiligi uchun tanqid qilinmaydigan va masxara qilinmaydigan muhitga ega bo‘lishi kerak.

To‘rtinchi tamoyil - uzluksizlik. Korreksion ta’sir faqat mutaxassis bilan ishlash doirasida qolmasdan, bolaning kundalik hayotiga ham tatbiq etilishi zarur.

Beshinchi tamoyil - hamkorlik. Pedagog, logoped, psixolog va ota-onaning bir xil pedagogik pozitsiyada bo‘lishi muhim.

Ota-ona va pedagog hamkorligining o‘rni

Duduqlanuvchi bolalar bilan korreksion ishlarning samaradorligi ko‘p jihatdan bolaning atrofidagi kattalarning unga munosabatiga bog‘liq. Shu sababli ota-onalarni korreksion jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish muhim pedagogik shartlardan biridir.

Ota-onaga bolaning nutqidagi qiyinchilikni doimiy ravishda eslatib turish, uning gapini bo‘lib yuborish yoki uning o‘rniga javob berishdan saqlanish bo‘yicha tavsiyalar berilishi lozim. Shu bilan birga, oilada bolaning fikrini erkin ifodalashi uchun yetarli vaqt va psixologik qulaylik yaratilishi maqsadga muvofiq.

Pedagog esa guruhdagi boshqa bolalarning hamkorlik madaniyatini shakllantirishga e’tibor qaratishi kerak. Chunki bolaning nutqiy muammosiga tengdoshlar tomonidan beriladigan salbiy reaksiya korreksion jarayonning psixologik jihatdan murakkablashishiga olib kelishi mumkin.

Korreksion ishlar samaradorligini baholash

Korreksion jarayon samaradorligini faqat duduqlanish holatlarining kamayishi orqali baholash bir tomonlama yondashuv bo‘lishi mumkin. Shu sababli baholash ko‘p komponentli bo‘lishi maqsadga muvofiq.

Mezon

Nutqiy

Kommunikativ

Psixologik

Kuzatiladigan ko‘rsatkich

Nutqdagi uzilishlar va zo‘riqishlarning dinamikasi

Muloqotga kirishish faolligi

Nutqiy vaziyatdagi o‘ziga ishonch

Ijtimoiy	Tengdoshlari bilan muloqot sifati
Mustaqillik	Fikrini mustaqil ifodalash darajasi
Transfer	Ko‘nikmalarning kundalik vaziyatlarda namoyon bo‘lishi

Bunday ko‘p mezonli monitoring bolaning rivojlanishini kengroq baholash imkonini beradi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, duduqlanuvchi bolalar bilan korreksion ishlarni faqat texnik nutq mashqlariga yo‘naltirish bolaning real kommunikativ ehtiyojlarini to‘liq qamrab olmaydi. Bola nutqiy faoliyatda o‘zini qanchalik erkin his qilishi, muloqotga kirishishdan qochmasligi va o‘z fikrini ifodalashga intilishi ham muhim pedagogik natija hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan zamonaviy pedagogik texnologiyalar korreksion jarayonni individual, moslashuvchan va kommunikativ yo‘naltirilgan tizimga aylantirish imkonini beradi. Ayniqsa, multimodal yondashuv, individual ta’lim, mikro-maqсадlar, ijobiy mustahkamlash va hamkorlik texnologiyalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish duduqlanuvchi bolaning ta’limiy muhitda faol ishtirokini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin.

Biroq mazkur texnologiyalar duduqlanishni avtomatik ravishda bartaraf etuvchi vosita sifatida talqin qilinmasligi kerak. Ularning vazifasi korreksion-pedagogik muhitni optimallashtirish, bolaning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish va mutaxassis tomonidan olib borilayotgan korreksion ishlarni pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlashdan iborat.

Ilmiy yangilik

Tadqiqotning ilmiy yangiligi duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarni uch yo‘nalish — **nutqiy ravonlik, kommunikativ faollik va psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning** o‘zaro integratsiyasi asosida ko‘rib chiqish hamda mazkur yondashuvni “RAVON NUTQ” modeli orqali tizimlashtirishda namoyon bo‘ladi.

Modelning konseptual jihatdan muhim tomoni shundaki, unda bolaning korreksion rivojlanishi faqat maxsus tashkil etilgan pedagogik vaziyat bilan cheklanmaydi. Shakllangan ko‘nikmalarning real muloqot sharoitida qo‘llanilishi va mustahkamlanishi alohida komponent sifatida qoraladi.

Xulosa

Duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar ko‘p qirrali va tizimli pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. Duduqlanishning faqat tashqi nutqiy belgilarini kamaytirishga yo‘naltirilgan yondashuv bolaning kommunikativ va psixologik ehtiyojlarini to‘liq qamrab olmaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan korreksion-pedagogik jarayonda individual yondashuv, kommunikativ yo‘naltirilganlik, psixologik xavfsizlik, multimodal ta’lim, mikro-maqсадlar, ijobiy mustahkamlash va ota-ona–pedagog hamkorligi o‘zaro uyg‘unlashtirilishi maqsadga muvofiq.

Taklif etilgan “RAVON NUTQ” modeli duduqlanuvchi bolalar bilan ishlashni diagnostikadan monitoringgacha bo‘lgan yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi. Mazkur modelning asosiy g‘oyasi bolaning nutqidagi qiyinchilikni doimiy ravishda ta’kidlash emas, balki uning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash va nutqiy faoliyat uchun qulay pedagogik muhit yaratishdan iborat.

Shunday qilib, korreksion ishlarning samaradorligi bolaning faqat qanchalik ravon gapirishi bilan emas, balki uning **muloqotga kirishishi, o‘z fikrini ifodalashi, tengdoshlari bilan munosabatga kirishishi va nutqiy imkoniyatlaridan kundalik hayotda foydalanishi** bilan kompleks baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ayupova M.Yu. **Logopediya.** – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007.
2. Volkova L.S. **Logopediya.** – Moskva: Vlado, 2007.
3. NX, & Nizamova, M.N (2025). O‘zbekiston respublikasi ta’lim tizimida yangicha yondashuv. Tadqiqotlar, 76(5), 253-2584. Djamolova N.Z. Logopedik mashg‘ulotlarni tashkil etishda amaliy tajribalarning samaradorligi. Pedagogik tadqiqotlar jurnali. 2026.
4. & Nizamova, MN (2025). Yangi O‘zbekistonda inkluziv ta’lim. Tadqiqot markazi, 4 (Maxsus 2-son), 809-814.
5. Nuritdinovna, N.M. (2024). Bo‘lajak menejerlarni model ta’lim asosida kasbiy mobilligini rivojlantirish yo‘llari. Science and innovation, 3(Special Issue 16), 645/646 O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimiga oid me‘yoriy-metodik hujjatlar.
6. **“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi.** Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi.
7. Maxsus pedagogika va logopediya bo‘yicha zamonaviy ilmiy-metodik manbalar.
8. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishiga oid ilmiy-tadqiqot materiallari.